

УКРАЇНЬКА РЕВОЛЮЦІЯ
1917 – 1921 РОКІВ У СПОГАДАХ ЇЇ УЧАСНИКІВ,
ДОКУМЕНТАХ І МАТЕРІАЛАХ

ХРЕСТОМАТІЯ

Автори-упорядники:

Фелікс Левітас, доктор історичних наук, професор

Віктор Котюк, кандидат історичних наук, старший викладач

Рецензенти:

Ляхоцький В.П., доктор історичних наук, професор

Лоха Л.О., Заслужений вчитель України, вчитель-методист

Анотація

Запропонована хрестоматія є своєрідним «літописом» Української революції. Мовою документів і матеріалів автори намагалися передати сучасникам дух тієї епохи.

Хрестоматія узагальнює великий історичний доробок як безпосередніх учасників революції так і істориків різних поколінь, які досліджували проблеми Української революції та державотворчі процеси.

Представлені історичні джерела, запитання і завдання до них формують у читачів самостійний підхід до історичних подій, критичне мислення і важливі освітні компетентності.

Видання розраховано на старшокласників і студентів, всіх тих, хто цікавиться політичною історією України XX століття.

Представлена праця є результатом завершеної наукової теми «Національна революція 1917 – 1921 рр. в Україні: проблеми методології та методики», затвердженої Вченою Радою Київського університету імені Бориса Грінченка 2019 року.

З М І С Т

ВСТУПНА СТАТТЯ. Феномен Української революції 1917 – 1921 рр.

РОЗДІЛ I. У витоках Української революції. Національна ідея та українське питання.

1. Історик М.Аркас про суспільно-політичне становище в Україні на рубежі XVIII/XIX століття
2. Історик М.Костомаров про російський та український народи
3. Історик І.Крип'якевич про український визвольний рух середини XIX століття
4. Історик Д.Дорошенко про український визвольний рух на рубежі XIX – XX століття
5. Історик О.Федьков про особливості українського визвольного руху на початку XX століття
6. З програми Української Народної Партії
7. З програми Української радикально-демократичної партії
8. Історик Н.Полонська-Василенко про піднесення українського визвольного руху напередодні Першої російської революції
9. С.Петлюра про агонію царату
10. Історик Н.Полонська-Василенко про перший парламентський досвід українців в Державній думі Росії
11. Маловідомі джерела про відносини УСДРП з партіями національних меншин і партією більшовиків (РСДРП(б))
12. Письменник та громадський діяч В.Жаботинський про національне питання в Російській імперії
13. Про події в Києві під час похорон Лесі Українки
14. Історик О.Зінченко про «українське питання» в Російській імперії
15. Із книги «Памяти Б.Д.Грінченко» про видатних діячів України

16. Із книги відомого українського публіциста, політолога і літературознавця О.Багана про російське чорносотенство
17. Із промови Г.І.Петровського на засідання IV Державної думи Росії 1913 року
18. Із платформи Союзу Визволення України (СВУ) (1914 р.)
19. З маніфесту Головної Української Ради (ГУР) (1914 р.)
20. З політичної платформи Товариства Українських Поступовців (ТУП) (1914 р.)
21. З відозви Головної Української Ради до народів світу
22. Із звернення народів Російської імперії до Президента США В.Вільсона (1916 р.)
23. Уривок із публікації Симона Петлюри «Війна і українці» (1914 р.)
24. Із спогадів Міністра Центральної Ради та Директорії УНР Івана Феценко-Чопівського про український визвольний рух 1914 – 1916 рр.
25. Український історик Т.Коляндрук про українців на фронтах Першої світової війни

РОЗДІЛ II. Державне відродження України. Доба Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.)

1. Письменник М.Козаков про початок Лютневої революції в Росії.
2. Українські канадські історики Жуковський А. та Субтельний О. про події Лютневої революції в Росії та початок Української революції
3. Український історик Солдатенко В. про повалення самодержавства в Росії
4. Звернення Української Центральної Ради до українського народу від 9 березня 1917 року
5. Заклик Ради Товариства Українських поступовців українського народу 8 березня 1917 року
6. Уривок із статті Михайла Грушевського «Народностям України»

7. Газета «Нова рада» про 100 тисячну демонстрацію в Києві 19 березня (1 квітня) 1917 року
8. Історик В.Мороз про формування українського війська
9. Із Постанови Всеукраїнського Національного Конгресу, скликаного в Києві 4 – 8 квітня 1917 року
10. Газета «Нова рада» про Національний Конгрес в Києві у квітні 1917 року
11. Історичні джерела про візит української делегації на чолі з В.Винниченко до Петрограду з метою узгодження проголошення автономії України
12. Історик В.Іванис про українізацію армії та Другий військовий з'їзд
13. Уривок із тексту Першого Універсалу Центральної Ради 10 червня 1917 року
14. Історик В.Іванис про спроби Тимчасового уряду Росії зупинити процес проголошення автономії України
15. Уривок із Другого Універсалу Центральної Ради 3 липня 1917 року
16. Український історик В.Литвин про спробу державного перевороту – корніловський заколот в Росії
17. Володимир Винниченко про роботу Українського Уряду – Генерального Секретаріату в умовах загальної кризи в Росії
18. Газета «Нова рада» про захоплення влади в Петрограді 27 жовтня 1917 року
19. Академік М.Жулінський про ставлення більшовиків до історичних прагнень українського народу
20. Уривок тексту Третього Універсалу Центральної ради 7 листопада 1917 року
21. Із Ультиматуму Ради Народних Комісарів Центральної ради 3 грудня 1917 року
22. М.С.Грушевський про початок війни радянської Росії проти Української Народної Республіки

23. Витяг із Закону Центральної Ради про персонально-національну автономію 9 січня 1918 року
24. Відомий діяч Української Народної Республіки О.Шульгин про владу більшовиків в Україні
25. Витяг із Четвертого Універсалу Центральної Ради 9 (22) січня 1918 року
26. Із спогадів генерала армії УНР Володимира Сікевича про січневі бої 1918 року в Києві
27. Генерал армії УНР О.І.Удовиченко про бій під Крутами 29 січня 1918 року.
28. Із спогадів українського більшовика В.Затонського про ситуацію в Києві на початку лютого 1918 року
29. Письменник О.Романчук про «Червоний терор» в Києві. Епізоди із твору Володимира Винниченка «Між двох сил»
30. Мирний договір між Німеччиною, Туреччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Українською Народною Республікою 27 січня 1918 р
31. З відозви Української Центральної Ради до громадян УНР від 11 березня 1918 р.
32. Історик І.Крип'якевич про похід українського війська П.Болбочана на Крим у квітні 1918 р.
33. Михайло Грушевський про повернення Центральної Ради в Україну навесні 1918 року
34. Витяг з Конституції Української Народної Республіки 29 квітня 1918 року
35. Решодько Л.В. про останній день роботи Центральної Ради 29 квітня 1918 року

РОЗДІЛ III. Українська держава гетьмана Павла Скоропадського (квітень 1918 – грудень 1918 рр.)

1. Письменник Решодько Л.В. про гетьманський переворот в Україні 29 квітня 1918 року.
2. Гетьман П.П.Скоропадський про свої прагнення оголосити владу в Україні 1918 року
3. З Універсала Гетьмана П.Скоропадського (квітень 1918 р.)
4. Із закону про Тимчасовий державний устрій України
5. Гетьман П.Скоропадський про перебування німецьких військ в Україні
6. Історик Король В.Ю. про політичну ситуацію в Українській Державі в період Гетьманату
7. Газета «Нова рада» про новий освітній закон в Українській Державі
8. Уривок із документів про переговори дипломатів Української Держави (С.Шелухіна) з представниками Радянської Росії (Х.Раковським)
9. Газета «Нова рада» про українсько-російські переговори у травні 1918 р.
10. Витяги із часопису «Державний вісник» від 29 серпня 1918 р. про заснування українських університетів в м. Києві та Кам'янець-Подільському
11. Часопис «Нова рада» про формування нової української армії
12. Український історик Є.Пінак про складні проблеми у формуванні армії Української Держави
13. Часопис «Нова рада» про відносини України з Кримом
14. Український історик Т.Осташко про політику Української Держави щодо розвитку шкільної справи
15. Часопис «Нова рада» про створення національної бібліотеки в Києві
16. Критичні нотатки відомого діяча Центральної Ради І.Фещенко-Чопівського до політики гетьмана П.Скоропадського влітку – восени 1918 року
17. Часопис «Промінь» про заснування і діяльність Української Академії наук
18. З рішення І з'їзду Комуністичної партії (більшовиків) України (5 – 12 липня 1918 року)

19. Уривок із Грамоти Гетьмана П.Скоропадського до всіх українських громад і козаків 14 листопада 1918 року
20. Відомий діяч Центральної Ради М.Шкільник про суспільну реакцію на Грамоту П.Скоропадського від 14 листопада 1918 року
21. Український історик Д.Журавльов про бій між повстанцями прибічниками УНР та військами гетьмана П.Скоропадського під Мотовиловкою 17 – 18 листопада 1918 року
22. Гетьман П.Скоропадський про підсумки існування Української Держави
23. Відомий політичний діяч Української Держави В.Липинський про причини занепаду гетьманщини П.Скоропадського

РОЗДІЛ IV. Шлях до проголошення Західно-Української Народної Республіки (жовтень – листопад 1918 року).

1. Статут Української Національної Ради, прийнятий у Львові 18 жовтня 1918 року.
2. Часопис «Нова Рада» про початок роботи Української Національної Ради у Львові (жовтень 1918 р.)
3. Прокламація Української Національної Ради 19 жовтня 1918 року
4. Документи online Центрального Державного Архіву Громадських об'єднань та організацій України до Дня Листопадового чину 1918 р.
5. Відозва Української Національної Ради до населення західноукраїнських земель 5 листопада 1918 року
6. Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої айстро-угорської монархії, ухвалений українською національною радою на засіданні 13 листопада 1918 р.

РОЗДІЛ V. Доба Директорії Української Народної Республіки та ЗУНР (листопад 1918 – грудень 1921 рр.)

1. Витяг зі Статуту Українського Національного Союзу (УНС) в серпні 1918 р.
2. Доктор історії І.Нагаєвський про утворення Директорії Української Народної Республіки
3. Український канадський історик С.Плохій про перші кроки нової влади – Директорії Української Народної Республіки
4. З Декларації Директорії Української Народної Республіки (грудень 1918 р.)
5. Відомий діяч Центральної Ради та Директорії УНР І.Фещенко-Чопівський про свято Злуки 22 січня 1919 року
6. Український історик Гриценко А.П. про роботу Трудового Конгресу в Києві в січні 1919 року
7. Листівка Центрального інформаційного бюро при Директорії УНР «Що зробила досі Директорія для українського трудового народу?» (лютий 1919 року)
8. Командир УСС полковник Є.Коновалець про складну міжнародну і військову ситуацію для УНР Директорії на початку 1919 року
9. Генерал армії УНР Удовиченко про наступ російських більшовиків на українські терени в січні 1919 року
10. Уривок із Конституції Української Соціалістичної Радянської Республіки
11. Український філософ М.Попович про організацію «Червоного терору»
12. Більшовицький режим в Україні
13. Отаманщина в Україні. Із спогадів учасника українського визвольного руху П.Феденка
14. Відомі українські історики О.Гуржій та О.Реєнт про Чортківський наступ Української Галицької Армії в червні 1919 року
15. Український історик В.Волковинський про Нестора Махно і махновщину 1918 – 1919 років
16. В.Винниченко про єврейське питання в Україні за часів Директорії УНР

17. Наказ Головної команди військ УНР (С.Петлюри) щодо єврейських погромів в Україні
18. Із архівного джерела Центрального Державного Архіву Зарубіжної України про наступ українського війська влітку 1919 р. і «Київську катастрофу».
19. Газета «Нова рада» про політику денікінського режиму до культурної спадщини України
20. Державний інспектор Директорії УНР В.Кедровський про білогвардійський режим в Україні
21. Українські дипломати М.Рудницький та А.Нарголін про участь делегації Директорії УНР у Версальській конференції
22. Витяг із документу про третій прихід більшовиків в Україну в кінці 1919 р. – на початку 1920 року
23. Перший зимовий похід армії УНР (грудень 1919 р. – травень 1920 р.)
24. З Політичної конвенції між Польщею та Україною (квітень 1920 р.)
25. З військового договору Директорії УНР з урядом Польщі
26. Генерал армії УНР Удовиченко О.І. про спільний наступ польських і українських військ проти більшовиків навесні 1920 р.
27. Із архівних джерел: Інтерв'ю С.Петлюри італійській пресі про мотиви війни Росії з Українською Народною Республікою
28. Армія УНР на завершальному етапі радянсько-польської війни
29. Український історик В.Волковінський про фінальний етап Махновського руху
30. Спогади учасника Української революції М.Шкільника про Другий зимовий похід армії УНР

РОЗДІЛ VI. Українська революція 1917 – 1921 рр.: підсумки та історичне значення.

1. Українські націонал-комуністи С.Мазлах та В.Шахрай про історичні прагнення України.

2. Спогади О.Лісничого про встановлення Радянської влади в Україні.
3. Відомий діяч Центральної Ради та Директорії УНР І.Мазепа про політику більшовиків в Україні 1920 року.
4. Відомий діяч Центральної Ради і Директорії УНР П.Христюк про досвід Української революції
5. Український науковець О.Савченко про уроки Української революції
6. Українсько-канадський історик О.Субтельний про політичні та національні оцінки Української революції
7. Український історик Я.Грицак про важливі контексти Української революції
8. Український історик зарубіжжя І. Лисяк-Рудницький про історичне значення Української революції
9. Володимир Винниченко про існування України в складі Радянського Союзу

БІОГРАФІЧНИЙ ДОВІДНИК

*Без революції 1917 – 1921 років не було б
1991 року, 2004 року, 2013 – 2014 років
Український історик Руслан Пиріг*

Феномен Української революції 1917 – 1921 рр.

25 березня 2022 року директор Інституту історії України НАН України, академік Валерій Смолій у доповіді «Історик і війна» визначив тему Української революції серед найважливіших тем для наукових досліджень в умовах війни.

Доленосні події, які відбувались в Україні 1917 – 1921 рр. при формуванні новітнього українського історичного наративу 90-х років ХХ століття одержали суголосні назви: «Українська національна революція», «Українська національно-визвольна революція», «Українська національно-демократична революція» або як її інакше називали «Національно-визвольні змагання». Але, як зазначає відомий історик Я.Грицак терміни «Українська революція» виявився універсальним (термін належить М.С.Грушевському - автори), і був набагато ширшим явищем, ніж всі попередні.¹

Доля дослідження цієї проблематики виявилась доволі складною. Адже в радянські часи тема хронологічно співпадала з окресленими в партійних кабінетах харизматичним визначенням «Велика Жовтнева соціалістична революція і громадянська війна на Україні». Жодна з гуманітарних науково-дослідницьких тем в радянській Україні не була так цензурована як зазначена нами. Показовим був випадок який трапився 1977 року. В той рік 60-річчя більшовицького перевороту вийшов у світ 5-й том восьмитомної праці «Історія Української РСР», безпосередньо присвячений жовтневим подіям в Україні (1917 – 1921 рр.). У підготовці видання брали участь всі відомі на той час історики республіки. У передмові автори зазначали, що прагнули творчо використати і узагальнити здобутки радянської історіографії з даної

¹ Грицак Л. Подолати минуле: глобальна історія України., К., Портал, 2022, с.217

проблеми. Але внести концептуальні зміни в 5-й том авторський колектив не зміг.

Як згадував історик Ю.Гамрецький, авторів та редакторів під загрозою партійних стягнень примушували переписувати оціночні твердження.² А про реально існуючий тогочасний радянський наратив дуже влучно висловився М.Брайчевський, якого сучасники по праву називали совістю української історіографії. «У радянській науці», - писав автор – «Центральна Рада оцінювалась гостро негативно. Її кваліфіковано, як контрреволюційну, буржуазно-націоналістичну організацію, що відстоювала класові інтереси української буржуазії. Політика її характеризувалася такими термінами як «антинародна», «ворожа», «зрадницька» і «брехлива», «мерзенна» і т.д. Насправді, Центральна Рада спиралася на тогочасні прогресивні сили – національну буржуазію і трудові верстви народу. Це переконливо підтверджує її реальна діяльність».³ Суголосні негативні твердження радянська історіографія висловлювала щодо Української Держави П.Скоропадського, Директорії УНР, ЗУНР, до всіх проявів Української державності. Домінування радянського міфу майже 70 років створює певну складність, на шляху до істини при вивченні подій Української революції.

Друга проблема визначається контроверсіями, різноманітними авторськими підходами до теми. Перші наукові розвідки були ровесниками української незалежності. Багато авторів намагалися по-скоріше заповнити білі плями історії, і в своїх доробках спирались здебільшого на тодішні опубліковані праці М.Грушевського, В.Винниченка, Д.Дорошенка та ін. Але на початку 90-х років основні джерела важливої інформації тільки позбавлялися грифу «таємно». Тому дослідники більше покладалися на власні відчуття та інтерпретації подій революції, ніж на архівний корпус матеріалів, який ще не був долучений до широкого наукового обігу.

² Білян П.Я. Історіографія Української революції 1917 – поч.. 1918 рр. Автореферат на здобуття ступеня кандидата історичних наук., Львів, 2001, с.101.

³ Брайчевський М. Конспект історії України., К., ВПЦ «Знання», 1993, с. 133.

Наступний аспект. З середини 90-х років в Україні утверджувалась влада фінансово-олігархічних груп. Новітня Українська держава за актовими матеріалами хоч і визнавалась правонаступницею Української Народної Республіки 1917 – 1921 рр., але не обійшлося без критики її державних проєктів, військової, національної і особливо соціальної політики, які декларувались інтересами трудового народу. В оцінках революційних подій, діяльності діячів української революції з'явилося чимало перекручень, суб'єктивних оцінок чи просто історичних міфів, створених безвідповідальними істориками, що намагалися бути корисними можновладцям і наочно порушували основні принципи історичної науки: історизму, науковості, об'єктивності.

З огляду на вище сказане, вміщені в хрестоматію матеріали здебільшого належать до першоджерел, з яких зацікавлений читач особисто може зробити власні висновки, посперечатися з опонентами і відстоювати власну позицію.

Українська революція 1917 – 1921 рр. була справжнім феноменом вітчизняної історії, яку сучасники, за свою значущість і масштабами порівнюють з визвольною війною під проводом Б.Хмельницького та 24 серпня 1991 року – проголошення незалежності України.

В процесі підготовки своєї праці автори орієнтувалися на концепції і думки провідних вітчизняних істориків, і перш за все фахівців Інституту історії України НАН України та Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім.І.Ф.Кураса.

Революція, перш за все носила відвертий антиімперіалістичний характер, вочевидь, була на початковому етапі складовою лютневих подій 1917 року і повалення самодержавства в Росії. Антиімперіалістичний характер революції виявив коло важливих завдань:

- Повалення Романівської династії, що розглядала Україну як власну географічну територію з чисельними економічними і людськими

ресурсами, яку використовували у власних інтересах і забаганках тодішні правлячі еліти імперії та іноземний капітал.

- Ліквідацію необмеженого бюрократичного та адміністративного тиску, свавілля чиновників, корупцію і казнокрадства на всіх щабелях влади.
- Припинення ініційованої царатом кривавої імперіалістичної війни, в якій населення України використовувався як гарматне м'ясо, а території були мобілізаційним ресурсом для імператорської армії як прифронтовий район.
- Як мінімум, відновлення історичного статусу гетьманської України від 1654 року (відомої Переяславсько-московської угоди часів Богдана Хмельницького).

Революція визначила акцентований національно-визвольний характер, який поставив наступні завдання:

- створення модерної української політичної нації;
- українізація в усіх сферах політичного, державного, економічного, культурного і освітнього життя;
- творення самостійної державності, формування нових демократичних державних інституцій в постреволюційній Україні із залученням до державного управління широкі верства суспільства.

Безумовно, українська революція може бути трактованою як національно-демократична, тому ґрунтовно вирішувала національне питання ставила на меті розвій не тільки української нації, а і всіх інших етносів, які історично мешкали на теренах України і перебували під гнітом в спільній для всіх тюрмі народів. В своїх законодавчих актах Українська держава в демократичний спосіб враховувала національні інтереси і потреби всіх етносів України. За своїм правовим і національним контекстом це законодавство не мало світових аналогів.

Водночас, національна революція тісно пов'язана з вирішенням соціально-економічних проблем: ліквідації найбільших в Європі експлуатації праці капіталом, встановленням гідної зарплатні, 8 годинного робочого дня,

державного контролю над виробництвом, унормуванням праці жінок і підлітків, ліквідації штрафів. Враховуючи найвищий відсоток населення села в загальній структурі населення та історичні прагнення сільських трударів – справедливе, в інтересах працюючих вирішення аграрного питання в ході революції набувало важливого значення.

Рушійними силами Української революції були: національна інтелігенція яка була у витоків визвольного руху, вихована на кращих традиціях національного відродження від І.Котляревського, Т.Шевченка, М.Костомарова, Кирило-мефодіївців та Головної Руської Ради, громад «Просвіти» до перших політичних партій кінця XIX – поч. XX ст.

Характерними рисами цієї інтелігенції були висока освіченість, інтелект і моральність, шляхетність у поведженні, праця на благо народу.⁴

Багаточисельне селянство, яке найкраще зберігало власний спосіб життя: українські традиції, мову, культуру, ментальність власне, все те, що ми називаємо ідентичністю. 30% середніх селян Наддніпрянської України і селянські господарі Галичини, що були об'єднані в різноманітні кооперативи, союзи, просвітницькі організації створювали потужний авангард визвольного руху в Російській та Австро-Угорській імперіях.

Важливою силою Української революції стали військові і армія. Одягнуті в солдатські шинелі український селяни і робітники були найбільше зацікавлені у рішенні своїх повсякденних проблем, національних та соціально-економічних перетвореннях в інтересах трударів. Частина військових частин, де переважали українці, знаходились на території Росії і взяла там активну участь в лютневих – березневих подіях 1917 р., що зруйнували царську імперію. Перший і Другий військові з'їзди поклали початок юридичному оформленню державності України.

Українське робітництво в цілому було доволі розпорошеним за регіональною ознакою. Робітники Правобережжя України, здебільшого

⁴ Галушка А., Гирич І., Глизь І та ін. У кігтях двоголавих орлів. Творення модерної нації. Україна під скіпетрами Романових і Габсбургів., Х., Клуб сімейного дозвілля, 2016, с.228.

висловлювали свою підтримку українським прагненням. Пролетарські маси Донбасу в певній мірі орієнтувалися на більшовицькі гасла. Але, реально, загальна картина була такою, як її змальовував відомий більшовик України М.Скрипник: «Взагалі інтелігенція – особливо селянська, дрібна інтелігенція, а також селянство і міщанство й досить широкі верстви навіть робочих – вся ця більшість місцевого населення України с перших же кроків революції була під все більше зростаючим впливом різних партій соціал-патріотизму української фарби. Національне пригнічення, жорсткою рукою проведене царатом, дало свої наслідки – заборона культурних організацій і взагалі будь-якої літератури на українській мові – заборона, яку царат проводив особливо за часів війни, вся та націоналістична політика, яку провадив на Україні російський уряд за довгі століття пригноблення – все це ставило до порядку денного питання національне, все це сприяло тому, щоб боротьба клясів на Україні на перших же кроках одяглась у шати національного питання, приймала лозунги національної культури, національної автономії і навіть національної незалежності».⁵ Рушійною силою Української революції були представники демократичних кіл національних меншин, особливо політичні партії і організації, націй-мільйонників (євреї та поляки), які знаходились на окремому, пригнобленому статусі в Російській імперії. В перемозі Української революції вони вбачали і власну перемогу і шлях національного і соціального визволення, про що, власне, і писав М.Грушевський в багатьох своїх працях. Цей аспект проблеми часто сприймається подразливим, негативно інтерпретується заполітизованими істориками. Проте, для лідерів Української революції все було очевидним: етнополітика нової України ґрунтується на принципах свободи, рівності, демократії, засуджуючи національну нетерпимість і націонал-радикалізм.

Неможливо всебічно і глибоко дослідити історичну проблему не звертаючись безпосередньо до історичних джерел. Аналіз джерельних

⁵ Скрипник М. Історія пролетарської революції на Україні. Короткий начерк., Х., Червоний шлях, 1923, с.5.

матеріалів дає унікальну можливість побачити ходу подій і фактів, які були насправді, а не стали частиною міфів чи суб'єктивних інтерпретацій. Робота з історичними джерелами формує компетентнісний підхід у тих, хто вивчає історію, розвиває критичне мислення та формує власну позицію в оцінках минулого, коли воно має контroversійний характер в дослідженнях.

Оснoву історичних джерел, представлених в хрестоматії, складають матеріали мемуарної літератури, які належать, безпосередньо, учасникам революційних подій і видані в різні часи: М.Грушевським, В.Винниченком, С.Єфремовим, С.Петлюрою, Д.Дорошенком, О.Шульгіним, В.Чопівським-Фещенком, І.Мазепою, П.Христюком, В.Липинським, В.Удовенком, Є.Коноівальцем та іншими учасниками Української революції.

Важливу джерельну цінність складають актові і наративні матеріали Центральної Ради, Української держави П.Скоропадського, ЗУНР та Директорії УНР.

Роздуми українських істориків різних часів, що вміщені в хрестоматії, і на які спираються упорядники автори вважають найбільш точними і об'єктивними для розгляду революційних подій 1917 – 1921 років. Більшість документів і матеріалів, що вміщені в інтерактивній хрестоматії подаються в уривках чи частково. Оскільки на кожний документальний матеріал зазначено необхідні бібліографічні посилання, постійно існує можливість ознайомитись з повним змістом документу, скориставшись сучасною літературою і мережею Інтернет.

Вміщені в інтерактивну хрестоматію матеріали викладені за змістовим і хронологічним принципами, прийнятими в українській історичній думці.

Основним критерієм структуризації джерельних матеріалів стали основні етапи Української революції. За прийнятої в українській історіографії моделі, окремий розділ склав розгляд Українського питання та початку ХХ ст., який був передумовою потужного розвитку національно-

визвольного руху.⁶ Авторами-упорядниками досить ретельно підбирався дидактичний і методичний матеріал. До кожного фрагменту матеріалів підготовлені спеціальні запитання та завдання. Вони дають можливість найкраще зрозуміти зміст історичного матеріалу, логіку суспільно-політичних процесів, знайти за текстом важливу інформацію і сприяти цікавій науковій дискусії.

Для роботи з історичними джерелами можна постійно використовувати загальноприйняті в методиці алгоритми роботи з історичними джерелами:

1. Автор створення чи автори історичного документу. Що про нього (них) відомо.
2. Час створення історичного джерела.
3. Важлива характеристика історичного періоду.
4. Яка головна ідея чи думка історичного джерела.
5. В чому полягає історична цінність цього документу для сучасників?

Інтерактивна хрестоматія відкриває цікаві можливості для учнів і студентів під час вивчення історії Української революції 1917 – 1921 рр., безпосередньо на уроках, лекціях, практичних заняттях, підготовці до тестових завдань, диспутів чи семінарів. Документальні матеріали наповнюють відповіді учасників освітнього процесу аргументами, що унеможлиблює коментування історичних процесів тенденційно.

Автори-упорядники сподіваються, що запропонована хрестоматія буде сприяти підвищенню інтересу до вивчення історії визвольної боротьби українського народу і створення незалежної держави.

Представлені документи і матеріали якнайкраще передають сучасникам час надій і сподівань минулого століття.

Запитання до загальної дискусії:

1. В чому полягає складність у вивченні історії Української революції 1917 – 1921 рр.?

⁶ Верстюк В.Ф. (керівник) Нариси історії Української революції 1917 – 1921 років у 2-х кн., Кн.1, К., Наукова думка, с.11.

2. Чому історики часто порівнюють події Української революції 1917 – 1921 рр. з національно-визвольною війною Б.Хмельницького (1648 – 1657 рр.) та проголошенням незалежності України 24 серпня 1991 р.? Обґрунтуйте свою думку.
3. Прокоментуйте думку українського історика Р.Пирога «Без революції 1917 – 1921 років не було б 1991 року, 2004 року, 2013 – 2014 років».